

Хайнекер Х.*

ЗАГАЛЬНІ ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУЧАСНОЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В ЄВРОПІ

У даній статті мова піде про аналіз загальних правових підходів до сучасного визначення поняття «організованої злочинності» в країнах Європи та України. Буде зупинено увагу на проблемі кваліфікації – визначення, коли кримінальну справу можна вважати такою, що має відношення до організованої злочинності. Окремо буде освітлено проблему реагування правоохоронних органів на виклики організованої злочинності.

Ключові слова: кримінальна юстиція, організована злочинність, транснаціональна злочинність, склад злочину.

В этой статье речь пойдет об анализе общих правовых подходов к современному определению понятия «организованная преступность» в странах Европы и Украине. Будет уделено внимание проблеме квалификации – определения, когда уголовное дело можно считать имеющим отношение к организованной преступности. Отдельно будет освещена проблема реагирования правоохранительных органов на вызовы, которые ставит организованная преступность.

Ключевые слова: уголовная юстиция, организованная преступность, транснациональная преступность, состав преступления.

The article deals with the analysis of the modern definition of «organized crime» in the European states and in Ukraine. It shall be further qualified when a criminal case is to me seen as one concerning organized crime. We shall in detail investigate the problem of police forces dealing with organized crime.

Key words: criminal justice, organized crime, transnational crimes, crime composition.

Марно шукати чітко визначений термін «організована злочинність» у більшості кримінальних кодексів західного світу, в тому числі, у кримінальному кодексі ФРН. Через «організовану злочинність» як склад злочину нікому ще не виносився обвинувальний вирок. Головною визначальною рисою небезпечних форм спільного скоєння злочину традиційно виступає «банда». Законодавець лише у 1992 році в рамках Закону ФРН «Про боротьбу з незаконною торгівлею наркотиками та іншими формами організованої злочинності» визначив окремі склади злочинів та кваліфікацію їх із прив'язкою до критеріїв банди; наприклад, крадіжка за обтяжувальних обставин, скоєна бандою, та приховування банди.

Ще в 1951 році у ФРН був передбачений склад злочину, який, у принципі, у неоднозначному [2, с. 483-490; 9, с. 215] формулюванні мав би карати кримінальні об'єднання лише у розумінні об'єднання особливо небезпечних злочинців незалежно від того, які злочини вони скоїли або запланували [10, с. 739].

* здобувач кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: проф. Дмитрієв А.І.

Це положення до сьогоднішнього дня так і залишалося «мертвим правом». Внаслідок високих вимог до доказів, які Федеральний суд ФРН ставить по відношенню до мети об'єднання, до вищої волі групи або спілки, фактично справа не доходить до обвинувачення і тим більше до вироку. За період 1990 – 1995 рр. у старих землях ФРН за цим положенням успішних справ було приблизно 6 на рік [11].

Незважаючи на те, що це є «мертвим правом», нами слід звернути на нього увагу, оскільки це положення у поєднанні з кримінально-процесуальним правом перетворилось зараз на дієвий і тому часто використовуваний інструмент. Згідно із відповідною статтею кримінально-процесуального кодексу воно дозволяє проводити контроль за телефонними розмовами і використовується органами слідства саме на ранній фазі процесу, в якому має місце підозра на організований злочин, з метою одержання відповідних рішень слідчих суддів. Однак, у цьому випадку злочинне об'єднання внаслідок згаданих високих вимог до доказів або взагалі не обвинувачується з самого початку, або ж пізніше на судовому розгляді справа призупиняється. Оскільки злочинна подія здебільшого містить також і склад злочину, має місце відмова від необхідного доказу рівня організованості злочинного об'єднання. Склад злочину ст. 129 Кримінального Кодексу ФРН і без того нічого не змінив би у мірі покарання, про що свідчить досвід, приміром, Управління по кримінальних справах при суді другої інстанції у м. Франкфурт [1, с. 23 – 30].

У порівняльному аспекті доцільно звернути увагу на введення спеціального складу злочину «організована злочинність», наприклад, в Італії. У Кримінальному кодексі Італії в параграфі 416 b визначається склад злочину мафіозного об'єднання. Це визначення, зокрема, вказує на те, що таке об'єднання осіб скероване «досягнення безпосереднього або опосередкованого управління чи контролю над господарською діяльністю, концесіями, ліцензіями, торгами або над державними підприємствами з надання послуг, або ж одержання вигоди чи протиправних переваг для себе або для інших» [15, с. 127 – 148].

Чи відповідав би той чи інший склад злочину в європейському правовому порядку вимогам визначеності, видається, щоправда, у зв'язку з розмитими контурами організованої злочинності, неясним. Все ж варто над цим поміркувати. У Німеччині, наприклад, органи поліції та юстиції з 1990 року працюють із складним визначенням, котре розвивалось та вдосконалювалось протягом багатьох років спільних консультацій. Таке визначення з точки зору судочинства необхідне для обґрунтування повноважень, а також як критерій для вживання адекватних слідчих заходів, для використання центральних систем аналізу і для особливих видів інформаційної та реєстраційної діяльності. Згідно з цим визначенням, «організована злочинність – це визначене прагненням до прибутку та до влади регулярне скоєння злочинів, які, кожне окремо або у своїй сукупності, мають велике значення, якщо більше ніж два учасники протягом довгого або невизначеного часу на основі спеціалізації взаємодіють за умови використання виробничих та інших підприємницьких структур, застосування сили або інших засобів залякування, впливу на політику, засоби масової інформації, державне управління, юстицію або економіку» [13, с. 43].

Це визначення містить численні, але недостатньо чіткі поняття, які стосуються кримінального права, соціології, фінансів та економіки. Напрошується висновок, що його застосування у практиці органів кримінальної юстиції пов'язане з певними проблемами. Адже суттєвою ознакою функціонування організованої злочинності є те, що вона важко піддається доказуванню, а спеціальні відомості про неї трапляються рідко на початку розслідування, а найчастіше містяться лише в його кінці.

Доцільно порівняти зазначені вище визначення організованої злочинності із визначенням її за Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». В статті 1 наведеного Закону організована злочинність розуміється як сукупність злочинів, що вчиняються у зв'язку з створенням та діяльністю організованих злочинних уг-

руповань. А мета боротьби з організованою злочинністю (ст. 2) являє собою встановлення контролю над організованою злочинністю, її локалізація, нейтралізація та ліквідація [17].

Згідно з результатами лише німецьких досліджень, єдину структурну модель для усіх місцевих та функціональних форм організованої злочинності у світі не можна однозначно і повно побудувати. Для цього її форми прояву є надзвичайно різноманітними. Щоправда, чого в Німеччині не існує – ми хотіли б сказати «поки що не існує», – так це організаційних форм типу сицилійської мафії або неаполітанської каморри. Про це можна стверджувати, зокрема за таким критерієм, як проникнення кримінальних структур у галузі державного управління, поліції та юстиції за допомогою корупції. Отже, італійські стосунки начебто відсутні, однак ми маємо кількісне зростання обвинувачень стосовно організованої злочинності у кримінальній статистиці поліції [3, с. 175-179].

Отже існує проблема кваліфікації – визначення, коли кримінальну справу можна вважати такою, що має відношення до організованої злочинності. Наступні складнощі полягають у тому, що наші знання форм організованої злочинності містять багато білих плям.

Меті поступового висвітлення цих плям слугували численні наукові дослідження в галузі діяльності поліції [4], у тому числі роботи Інституту криміналістики Федерального кримінального відомства [5] або дослідження, які ним фінансувались та за його дорученням виконувались [6].

У Німеччині кожного разу, перш за все у мегаполісах, можна виділити в залежності від значення два основних підвиди організованої злочинності. З одного боку – злочинні мережі: злочинці, що спеціалізуються на певній території, знають одне одного та діють в залежності від злочину, від його важливості із змінною участю у різних за величиною групах, нерідко без ієрархічної структури. З другого боку, існують самостійні, часто етнічно замкнені угруповання з однією більш-менш усталеною структурою, яскраво вираженими відносинами субординації та внутрішньою системою покарань та заохочень [7, с. 18].

Обидві системи головним чином діють за однаковим зразком. Легальна та пов'язана з організованою злочинністю підприємницька діяльність має інколи вражаюче спільні риси. Висококваліфіковані злочинні угруповання мають організаційні структури, подібні до структур легально функціонуючих підприємств. Тому можна говорити про логіку організованої злочинності, первинними цілями якої є максимізація прибутків та запобігання розкриттю злочинів [9]. Злочинні угруповання, які можна віднести до організованої злочинності, відають особистим менеджментом, закупівельною політикою, виробничо-збутовою політикою, політикою реінвестицій; типовою є конспіративність дій. Це і є так звані мотивами та ідеологією організованої злочинності.

Зокрема, організована економічна злочинність характеризується більш сильним залученням легальних підприємств, що, у свою чергу, для маскуванню та розподілу ринків співробітничать з великою кількістю інших товариств, які пов'язані структурно та за своїми зобов'язаннями, однак у той же час часто існують лише на папері. Вивчення таких функціональних зв'язків є важливим відправним пунктом для юстиції, але в першу чергу – для превентивних заходів. Сфери злочинності, де діють вище зазначені структури – це передусім такі класичні галузі, як торгівля та контрабанда наркотиків, зброї, виготовлення фальшивих грошей, торгівля автомобілями та в усе більшій мірі – людьми. У майбутньому, крім того, перед органами юстиції, поліції та іншими компетентними відомствами постануть особливі вимоги з втручання у ті сфери правопорушень, про розміри тіньової діяльності яких сьогодні можна лише здогадуватись – шахрайство при інвестиціях та субсидіях, незаконна переробка особливих відходів, незаконна передача технологій, нелегальна торгівля рідкими та зникаючими тваринами тощо.

Але це також ті сфери правопорушень, у яких злочинці використовують новітні технологічні досягнення. Варто згадати про такий засіб, як Інтернет. Злочинне зловживання при-

носить для органів кримінальної юстиції нові правові та кримінальні виклики, на які останні повинні орієнтуватись у своїх розслідуваннях. З іншого боку, поліція та прокуратура освоюють і для себе можливості використання новітніх засобів одержання та поширення інформації.

Для подальшого покращання рівня знань про досліджуване явище Федеральним кримінальним відомством ФРН та подібними органами федеральних земель складаються щорічні спеціальні звіти про організовану злочинність. В них включаються дані поліцейських ділянок земель, Федеральної охорони кордонів та Управління з митних злочинів.

Лише деякі з них можна назвати у даній роботі та сприймати серйозно на практиці. Справа в тому, що вони здебільшого не є реальним відображенням злочинної дійсності і не можуть бути ним. Це можна обґрунтувати тим, що більшість злочинів, де існує підозра на організовану злочинність, є так званими наглядними та контрольними правопорушеннями [14, с. 5], таким, як, торгівля наркотиками або незаконне переміщення іноземних осіб. Жоден співучасник не визначається тут як жертва протиправних дій, внаслідок цього ніхто і не подає заяв у поліцію. Розкриття злочину залежить таким чином від активної контрольної діяльності поліції, прикордонної поліції та митниці.

Згідно з останнім звітом про організовану злочинність, наприклад, у Німеччині відбувся 841 процес у справах, пов'язаних із організованою злочинністю. Процеси по всій країні охоплювали приблизно 8100 підозрюваних та 44 тис. окремих злочинів. [8, с. 175-179]. Затримані у країні підозрювані у скоєнні злочинів належали у сукупності до 100 різних національностей. Частка іноземців серед усіх підозрюваних складала 63 %.

У зв'язку з економічною привабливістю та відкриттям західноєвропейського економічного простору не можна розраховувати на покращення ситуації у цій сфері в майбутньому.

Однак як повинні поліція та юстиція реагувати на виклики організованої злочинності, які потрібні стратегії та інструменти у зв'язку з наявними знаннями про механізми її дії?

Декілька років тому поліція на підставі своїх спостережень вимушена була здійснити зміну стратегії – від орієнтації на правопорушення на орієнтацію на злочинців. Досвід поліції свідчив про те, що більшість злочинців займаються тільки певними видами злочинів та рідко змінюють свою діяльність. У мережах злочинної діяльності, однак, можна спостерігати у будь-якому відношенні гнучкий спосіб дій, певною мірою непостійну орієнтацію на ринок.

Поліція також мусить визнати, що внаслідок класичного розслідування окремої кримінальної справи залишаються прихованими зв'язки та основоположні структури. Так, наприклад, в'єтнамський вуличний торговець сигаретами, що не пройшли митну очистку, є первинною частиною складної, ієрархічно побудованої нелегальної системи транспортування та збуту, корені якої знаходяться у В'єтнамі.

Як наслідок, поліція повинна була розробити новий підхід до боротьби із злочинністю. Вона почала діяти, як займаючись окремими правопорушеннями, так і надаючи великого значення особам і організаціям, з метою, образно кажучи, побачити обернену сторону Місяця та зазирнути «за злочин», виявити кримінальні взаємозв'язки і мати можливість викрити інспіраторів та закулісних керівників угруповань.

Окремі слідчі та комісаріати вже є відповідальними не за певний тип правопорушень, наприклад, за пограбування, незалежно від того, хто вчинив злочин, а за певну підозрювану в організованій злочинності групу злочинців, незалежно від того, що за злочин вона вчинила. Згідно з цим підходом, боротьба з організованою злочинністю перетворилася на виявлення мереж [12, с. 20], на відшукання структур комплексного злочину та груп злочинців на підставі окремого злочину, що якимось чином став відомим.

Утім, з'ясувалося, що у зв'язку із правовими та фактичними викликами організованої злочинності потрібна нова якість співробітництва органів кримінальної юстиції. З цією метою у 1990-ому році міністри юстиції та внутрішніх справ федерації та земель видали «Спільні на-

прямки співробітництва прокуратури та поліції у переслідуванні організованої злочинності» [16], які детально координують тісне співробітництво, що характеризується всеохоплюючим взаємним інформуванням, та визначають грані ведення судочинства.

В нагоді цьому процесу має бути також Конвенція ООН проти транснаціональної злочинності, за текстом якої організована злочинна група означає структурно оформлену групу в складі трьох або більше осіб, що існує протягом визначеного періоду часу і діє узгоджено з метою здійснення одного або декількох серйозних злочинів або злочинів, визнаних такими відповідно до цієї Конвенції, для того, щоб одержати, прямо або посередньо, фінансову або іншу матеріальну вигоду [18].

Висновки. Наведений вище аналіз загальних правових підходів щодо визначення сучасної організованої злочинності свідчить про співпадіння науково обґрунтованих тенденцій в сфері кримінології в країнах Євросоюзу та Україні. Зазначений процес відбувається в напрямку більш чіткого визначення окремих складів злочинів та їх кваліфікації з урахуванням факторів щодо їх організації та скоєння. Чітке визначення організованої злочинності необхідне також для вживання адекватних запобіжних та слідчих заходів щодо її подальшого ефективного подолання.

Тому, на нашу думку, організовану злочинність треба розглядати як сплановане вчинення злочинів, направлених на отримання прибутку чи здобуття влади, що вчиняються у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань.

Список використаних джерел

1. Amtsblatt der Europäischen Gemeinschaft 1987 Nr L 169.
2. Amtsblatt der Europäischen Gemeinschaft 1995 Nr L 1.
3. Agence Europe, Nr 6997 vom 18.06.1997.
4. Agence Europe, Nr 6998 vom 19.06.1997.
5. Der Standard vom 16.06.1997.
6. Der Standard vom 18.06.1997.
7. Der Standard vom 19.6.1997.
8. Die Einleitung zum Aktionsplan der Hocharangigen Gruppe zur Bekämpfung der Organisierten Kriminalität, ABI 1997 Nr C 251.
9. Europäische Zeitung. Juli/August 1997.
10. Fischer, Die Zusammenarbeit in den Bereichen Justiz und Inneres, EuZW 1994.
11. Hummer/Obwexer, Österreich in der EU, Band III, Die Schengener Übereinkommen und die Zusammenarbeit in den Bereichen Justiz und Inneres, Wien 1996.
12. Interview Greib, Europäische Zeitung, Jaenner 1997.
13. MuB 2/1998.
14. Oberösterreichische Nachrichten vom 03.10.1997.
15. Rupprecht/ Hellenthal, Innere Sicherheit im Europäischen Binnenmarkt, Guetersloh 1992.
16. Sieber/Wügel, Logistik der organisierten Kriminalität, VKA- Forschungsreihe. Bd. 28, 1993.
17. Закон України № 3341- XII від 1993.06.30 «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю».
18. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15.11.2000 р.